

Grigore-Toma Someșan

Alioșa și Mișkin - chipuri ale libertății harice

Alioșa and Mișkin – faces of gracious freedom

Grigore-Toma Someșan

In the present article, the author, a fine exegete of Dostoyevsky's works, manages to reveal a theology of the „Image” of Jesus Christ. According to Dostoyevsky, the true restoration of humanity must start from Christ. In these two characters, Alyosha and Myshkin, Jesus Christ is felt with a particular intensity, but in the same time in a natural way.

Trustful to the metaphysics of Dostoyevsky, the author emphasizes the idea of sacredness of culture and of course hints that he agrees with those that called Dostoyevsky a theologian of laity.

Key words: freedom, Holiness, Dionysiac, spirituality, Dostoyevski.

I. Spiritualitate liberă

Citindu-l pe Dostoyevski, îți dai seama că este un autor dionisiac. Această caracteristică a romanelor lui Dostoyevski este cel mai bine argumentată de monahul N. Steinhardt: *pe Dostoyevski... îl adori, ori nu-l suferi, te aflii cu el în relații de afecțiune totală ori de iremediabilă ostilitate. E dintre acei puțini și mari scriitori care nu provoacă și nici nu înlesnesc relații medii și căldicele.*¹

Această caracteristică a romancierului este cel mai bine resimțită astăzi, deoarece avem proasta tendință să exilăm atributele platonice, iar când vine cineva și ne arată că miracolul sfințeniei nu înseamnă niciodată o ruptură a ordinii naturale, ori suntem tentați să întrerupem lectura întrucât răscolește sufletul nostru, ori citim mai departe și ne bucurăm de evadările în transcendent. Iată ce spune în acest sens vocea autoritară a conului Alecu: *Forța autoritară, a lui Dostoyevski, vine tocmai din faptul că în cadrul cel mai naturalist face irupție fulgerător, abrupt, în sens transcendent. Iar faptul acesta nu modifică nici un moment consistența obiectivă a lumii.*²

Cine simte această forță a romanelor sale, l-a înțeles în profunzime pe Dostoyevski, iar cine crede altceva, acela nu a înțeles nimic din opera sa, căci Dostoyevski *nu poate fi înțeles decât în profunzime*³.

Aproape tot ce a avut de povestit Dostoyevski⁴, a povestit în romanele sale, iar astăzi toți cei ce vor să *iscodească tainele vieții, se îndreaptă spre scrierile sale*⁵.

¹ N. Steinhardt, *Drumul către isibie*, ediția a II-a, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2011, p. 117.

² Alexandru Paleologu, *Simțul practic*, ediția a II-a, Ed. Cartea Românească, 2007, p. 40.

³ Henry de Lubac, *Drama umanismului ateu*, traducere de Cornelia Dumitru, Ed. Humanitas, București, 2007, p. 265.

Tainele vieții sunt prezentate clar în romanele sale deoarece, el abordează sufletul omului *în clipa unei profunde crize spirituale. În momente de cotitură a destinului se pot face descoperiri esențiale despre natura umană*⁶. Descoperirile sale, în fond, nu sunt diferite de ceea ce ne dezvăluie Iisus pe Muntele Fericirilor (Matei, cap.5), doar că ele sunt îmbrăcate într-un limbaj filosofic. De cele mai multe ori, aceste sunt deductibile din fraze întregi, niciodată nu o să le găsim date, după vorba populară, mură în gură.

Iată câteva din descoperirile sale: *firea omenescă nu poate fi raționalizată*⁷, în om nu există repaos spiritual, romancierul crede în om și nu în umanitate, integrează suferința în demnitatea umană, propovăduiește libertatea harică și ia în derâdere fericirea naivă, etc.

În următoarele pagini, mă voi opri asupra câtorva chipuri ale libertății harice create de Dostoievski, dar voi prezenta și măștile fericirii naive, cu altă ocazie, într-un număr viitor.

II

La o lectură superficială a romanului *Idiotul* există posibilitatea de a crede că Mișkin este doar un naiv fericit. Realitatea este pe departe alta; *Prințul*, ne spune Paulin Lecca, *este autoportretul lui Dostoievski însuși, este propria lui poveste, este biografia duhovnicească a autorului*⁸, dar, cred eu, această părere necesită o nuanțare. Mișkin, este autobiografia spirituală a autorului, dar la o vârstă incipientă.⁹

După părerea mea, Alioșa este autoportretul spiritual, prin excelență, al romancierului, deoarece vedem în el o maturitate duhovnicescă, încununată de o întâlnire mistică: *cineva a coborât în sufletul meu*.¹⁰ Cu alte cuvinte Mișkin și Alioșa sunt posibile extreme spirituale ale lui Dostoievski.

În cele ce urmează voi prezenta în linii mari chipurile celor doi eroi creați de romancierul rus, mai precis voi prezenta câteva ipostaze din viața lor, scoțând în evidență profilul lor spiritual.

Chipul lui Alioșa - De-a lungul întregului roman, cel de al patrulea¹¹ fecior al lui Feodor Pavlovici Karamazov, acționează, nu ca un ucenic mistic, ci mai degrabă, ca un om liber. Am mai spus-o și cu altă ocazie, Dostoievski, este un adept al teologiei laicului, teologie care se clădește pe iubire și libertate harică.

⁴ Mai avea în minte proiectul unui roman (*Viața unui mare păcătos*), dar se pare că altul a fost planul lui Dumnezeu. Așadar, am putea spune că Dumnezeu a ținut cu personajul Alioșa, întru cât fratele mai mic al Karamazovilor era protagonistul principal al viitorului roman.

⁵ Lev Șestov, *Începuturi și sfârșituri*, traducere de E. Iordache, Ed. Institutului European, Iași, 1993, p. 73.

⁶ Nikolai Berdiaev, *Filosofia lui Dostoievski*, traducere de Radu Părpăuță, Ed. Institutului European, Iași, 1992, p. 38.

⁷ *Ibidem*, p. 34.

⁸ Paulin Lecca, *Frumosul divin în opera lui Dostoievski*, Ed. Discipol, București, 1998, p. 66.

⁹ A se vedea Paul Evdokimov, *Vârstele vieții spirituale*, reeditată de mai multe ori în limba română.

¹⁰ F. M. Dostoievski, *Frații Karamazov*, vol 1, traducere de Elena Vizir, Ed. Adevărul, 2011, p. 535.

¹¹ Am socotit și pe bastardul Smerdeakov.

Valeriu Cristea, cel care a dat literaturii române cel mai complet dicționar al personajelor lui Dostoievski, spune atunci când îl caracterizează pe Alioșa, că *el se transformă într-un depozitar de confesiuni, inaugurând un nou maraton al filantropiei*¹², altfel spus, se pune în orice moment la dispoziția celorlați, prin tot ceea ce face, în conformitate cu textul de la I Corinteni 9, 22, unde Ap. Pavel spune: *tuturor toate m-am făcut*.

Spiritul său liber îi dă posibilitatea să-i dea un răspuns afirmativ și ferm tatălui său atunci când, de față cu Ivan, acesta aruncă o întrebare existențială: *există sau nu Dumnezeu?* Având în vedere că filosoful Ivan a răspuns primul într-un sens negativ și mai mult decât atât, tatăl îi aprobă punctul de vedere, trebuie să-i recunoștem meritul lui Alioșa de a rămâne pe poziții.

Acest Alioșa, până la finalul romanului reușește să transfigureze firea karamazoviană, care este după cum o spune Dimitri Karamazov, un vierme al răzvrătirilor: *noi toți Karamazovii suntem la fel, și în sufletul tău îngere, (adresându-se lui Alioșa) viermele trăiește și e sortit să dezlănțuie adevărate furtuni*.¹³ Acest vierme, este înfrânt mai ușor de mezinul familie Karamazov întrucât își ia ca părinte spiritual pe acest stareț Zosima. El are rolul de tată adoptiv. Prin aceasta se sugerează că tânărul o să aibă câteva trasături din profilul spiritual al starețului, care îi facilitează oarecum deschiderea spre transcendent.

Totuși, acest vierme are șansa lui, nu atunci când Ivan îi prezintă poemul Marelui Inchizitor, ci imediat după moartea starețului Zosima. Cu un episod înainte Dostoievski ne pune în gardă, prin cuvintele *începuse să se întunece*¹⁴, atunci când Alioșa se întoarce la mănăstire și își vede starețul cuvântându-le pentru ultima dată. Noaptea nu o să se lase niciodată în sufletul lui Alioșa, el se va salva printr-un vis dar și prin oamenii de lângă el, deși el este primul cuprins de scandal atunci când trupul starețului intră în putrefacție. *Același scandal ca și cel din fața morții lui Christos, același fiasco al Vinerii Mari*¹⁵. Mai mult decât atât, V.Cristea, consideră plânsul novicelui ca fiind eretic¹⁶.

După acest episod putem fi de acord cu teologul catolic Ratzinger care afirmă că: *cel ce vrea să scape de nesiguranța cu care se confruntă credința sa trebuie să experimenteze mai întâi incertitudinea necredinței, care nici ea nu ar putea susține niciodată cu o deplină siguranță că, credința nu ar reprezenta adevărul. Abia în refuz devine vizibil caracterul incontestabil al credinței*¹⁷.

¹²Valeriu Cristea, *Dicționarul personajelor lui Dostoievski*, Ediția a II-a, Ed. Polirom, 2007, p. 244.

¹³F. M. Dostoievski, *op.cit.* p. 345.

¹⁴ Este vorba de întunecarea metafizică, se mai zărea un licăr de lumină provenit din sufletul starețului Zosima.

¹⁵ Marguerite Jean-Blain, *Eugene Ionesco*, traducere de Monica Gradinaru, Ed. Curtea Veche, București, 2010, p. 53.

¹⁶ Valeriu Cristea, *op.cit.* p.247.

¹⁷ Joseph Ratzinger, *Introducere în creștinism: prelegeri despre Crezul apostolic*, traducere de Mihăiță Blaj, Ed. Sapientia, Iași, 2004, p. 32.

Romano Guardini și Christos Yannaras, susțin că Alioșa nu avea o credință completă, din moment ce tocmai el aștepta o minune de la stareț, dar privind din alt punct de vedere este o obișnuință pentru personajele lui Dostoievski să ajungă la Dumnezeu prin hăul necredinței.

Revenind la extazul lui Alioșa, Henri de Lubac, este de părere că Dostoievski, nu a putut să-l descrie în substanța lui¹⁸, de aceea nu avem o descriere foarte amănunțită, sau mai bine zis Dostoievski nu a vrut să circumscrie misterul, cum adesea se obișnuiește astăzi.

Tomas Spidlik, un cardinal care a scris atât de frumos despre ortodoxie, afirmă un lucru extrem de profund, anume că: *Dostoievski opune ateismului nu o dialectică, ci un chip*.¹⁹ Și este vorba de chipul lui Alioșa, care este trimis de către stareț, la Mitia să-l schimbe: *te-am trimis la el Alexei, fiindcă m-am gândit că aspectul blând al chipului tău de frate îl va ajuta*.²⁰

Încheiem această prezentare în mare a chipului lui Alioșa prin cuvintele celui care a scris cel mai frumos despre el, anume Valeriu Cristea : *Alexei Feodorovici Karamazov, care încheie apoteotic primul tom al romanului, întruchipează forța Binelui pe pământ. Ca un triumfător erou de basm, el biruie balaurul cu multe capete al karamazovismului*.²¹

Un alt personaj înzestrat de Dostoievski cu libertate harică este controversatul Mișkin²². Paulin Lecca spune despre prinț că: *aduce oamenilor nu numai o interzicere, ci și o bunăvestire. Cu personalitatea sa, cu existența sa el demască minciuna, însă nimicind el vrea să zidească*.²³ Nu avea cum să fie altfel, ținând cont de paralelismul romanului cu Evanghelia. Tudor Vianu este de părere că întreaga operă a lui Dostoievski este străbătută de patosul învierii morale, al recuceririi sensului înalt al vieții. *În ciuda societății, omul are facultatea de a-și afirma natura lui de-a pururi bună și curată*.²⁴

Filosoful rus Berdiaev, afirma limpede că *Dostoievski vedea în orice om chipul și asemănarea cu Dumnezeu, și distingea lumina chiar în adâncul beznelor*²⁵. Ei bine acest lucru este vizibil în romanul *Idiotul*, în care Mișkin se erijează ca sol al omenirii, și cheamă pe toți cei căzuți la integrarea în umanitate, mai mult decât atât acestui

¹⁸ Henry de Lubac, *op.cit.* p. 308.

¹⁹ Tomas Spidlik, *Spiritualitatea Răsăritului Creștin*, vol.IV, traducere de Maria- Cornelia Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 2002, p. 23.

²⁰ F. M. Dostoievski, *op.cit.* p. 476.

²¹ Valeriu Cristea, *op.cit.* p. 256.

²² Pentru o aprofundare serioasă, vezi articolul meu: Grigore-Toma Someșan, “Mișkin al lui Dostoievski, întruparea sfințeniei teopatică”, în *Semănătorul*, Tismana, anul III, nr. 6, 2013, pp. 30-31.

²³ Paulin Lecca, *Frumosul divin în opera lui Dostoievski*, Ed. Discipol, București, 1998, p. 104.

²⁴ Tudor Vianu, *Dostoievski, Opere I*, p. 23.

²⁵ Nikolai Berdiaev, *Destinul omului în lumea actuală*, traducere de Victor Durnea, Ed.ABCDAVA, 1993, p. 33.

roman îi este acordată *cea mai amplă dezbatere privitoare la urmările purificatoare sau malefice ale frumosului*.²⁶

Deși nu era de o inteligență sclipitoare, totuși, în fața tabloului lui Holbein, el sesizează esențialul, strigând că orice credincios își poate pierde credința. *Cristosul pe care îl vedem pe pânza lui Holbein, este un cadavru, lăsat pradă descompunerii. În fața lui inteligența și sensibilitatea capitulează*.²⁷ Cu alte cuvinte, Mișkin, îl anticipează pe ucigașul lui Dumnezeu, pe Nietzsche.

Acest *Idiot*, este profund afectat de gestul sec și ritualistic al unui preot care se duce lângă eșafod și îi dă condamnatului crucea spre închinare. A rămas uimit cum un pretins slujitor al unui Dumnezeu Viu, poate accepta pur și simplu moartea unui om.

Conform caietelor lui Dostoievski, prototipul lui Mișkin, este Prințul Iisus Hristos. Ideea este genială, dar Răsăritul creștin nu este obișnuit cu asemenea biografii ale lui Iisus. Deși paralelismul cu Evanghelia este evident, totuși, autorul, fidel ortodoxie abandonează într-o mare măsură ideea de Viața a lui Iisus, dar îl transfigurează pe Mișkin, astfel încât să se oglindească în el o altă existență, o existență dincolo de moarte. În acest sens găsim potrivite cuvintele unui dogmatist catolic, iată ce afirmă: *prin Mișkin, transpare Cristos, fiind perceput de oameni, potrivit faptelor lor, fie ca Răscumpărător, fie ca o povară*.²⁸

Privitor la profunzimea lui Dostoievski, filosoful Lev Șestov încearcă să-i dea o explicație inteligentă, spund că Îngerul Morții care coboară la om pentru a-i despărți sufletul de corp, este în întregime acoperit de ochi. Pentru ce? Iată răspunsul: *se întâmplă câteodată să vină prea repede, iar când își dă seama, pleacă; dar îi lasă în dar omului o pereche de ochi prin care omul poate vedea realitățile cele mai profunde*.²⁹

Rămas doar o schiță a ceea ce vroia să înfăptuiască autorul, Prințul Mișkin, reușește să transmită, că această lume se poate transforma în bine, prin suferință pentru altul și prin copii, de altfel Crainic, îl numește *apostolul copiilor*,³⁰ fiind el însuși condamnat la boala copilăriei, care este *schizofrenia*.

În încheiere vreau să consemnez ceea ce spunea Cioran despre Dostoievski, anume că : *n-am reuși să facem din Dostoievki un sfânt oricât am încerca*³¹, ei bine nici din Alioșa și Mișkin nu putem face sfinți, dar totuși ei sunt oameni liberi, iar libertatea lor este harică.

²⁶ Ion Ianoși, *Dostoievski. Tragedia subteranei*, ediția a III-a, Ed. Institutului Fundației culturale Ideea Europeană, București, 2004, p. 96.

²⁷ Marguerite Jean-Blain, *op.cit.* p. 52.

²⁸ Anton Ziegenaus, *Isus Cristos, Plinătatea Mântuirii-Cristologie și soteriologie*, traducere de W.Tauwinkl, Ed. Sapientia, Iași, 2010, p. 22.

²⁹ Lev Șestov, *Revelațiile morții*, traducere de Smaranda Cosmin, Ed: Institutului European, Iași, 1993, p. 17.

³⁰ Nichifor Crainic, *Dostoievski și Creștinismul rus*, Ed. Anastasia, București, p. 207.

³¹ Emil Cioran, *Lacrimi și sfinți*, Ed. Humanitas, București, 1991, p. 31.